

Forfatter: Kierkegaard, Søren

Titel: Stadier paa Livets Vei

Citation: Kierkegaard, Søren: "Stadier paa Livets Vei", i Kierkegaard, Søren: *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. 6*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Jette Knudsen; Johnny Kondrup; Alastair McKinnon; Finn Hauberg Mortensen, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 1999 , s. I. Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-slv-txt-shoot-id1e9b3c41-440a-4b0d-8ad8-7729a1838655.pdf> (tilgået 03. maj 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. 6

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. [Læs CC0-erklæringen](#)

§ 5

Helt - Lidelse - Tragedien vil ved Frygt og Medlidenhed rense Lidenskaberne - Tilskuerens Sympathi forskjellig indenfor de forskjellige Verdens-Anskuelser

Den æsthetiske Helt er stor ved at *seire*, den religiøse Helt stor ved at *lide*. Vel lider nemlig ogsaa den tragiske Helt, men saaledes, at han paa samme Tid seirer i det Udvortes. Dette er det, Tilskueren opløftes ved, medens han har Taarer for den Døende.

Skulde Experimentets quidam have været en Slags æsthetisk Helt, saa maatte han blive det i det Dæmoniske (hen til det Onde) og saaledes kunde han ogsaa blive det; thi det Æsthetiske er ikke saa materielt, at det væsentligen agter paa Blodsudgydelse eller paa Antallet af de Myrdede, for derefter at bestemme, om Een er Helt. Det seer væsentligen paa Lidenskab, kun at det, ikke emanciperet fra Udvorteshed, ei formaaer at trænge hen til hiin blot qualitative Bestemmen, som er det Religiøse forbeholdt, hvor en Hviid gjelder ligesaa meget som Riger og Lande. Skulde han altsaa være Helt, maatte han handle i Kraft af denne Betragtning: jeg seer min Existents Idee strander paa denne Pige, ergo maa hun bort, over hendes Undergang gaar min Vei til et stort Maal. Det er ei heller vanskeligt at construere ham en eller anden glimrende Idee, han vil realisere. Man maatte da see ham naae Maalet, og igjen Verdensordenen føre Nemesis over ham. Han maatte fremfor Alt være egoistisk sikker paa sig selv, og det, man vilde see, var hans Uforfærdethed, og hvorledes han blev overnaturlig, ikke som den Religiøse bliver det ved at bringe Offer, men som den Dæmoniske i Retning af det Onde bliver det ved at kræve Offre. Men fremfor Alt maatte han ikke være, som han i Experimentet er det: en sympathetisk Natur, thi saa fatter Æsthetiken ikke hans Collision, og fremfor Alt maa han ikke, som i Experimentet, lige omvendt ansee det for Hovedsagen, at han kommer til at lide mere end hun, og være sikker paa, hvad han ønsker, at Skridtet selv ikke bliver Pigens Undergang, men hans egen. Experimentets quædam ligger væsentligen indenfor det Æsthetiske. Det Ualmindelige, der constituerer en æsthetisk Heltinde, vilde her være, at have i sig selv Idealitet nok til at fastholde Forelskelsen, og i denne Styrke, der bevarede Forelskelsen, at potenseres til noget Overordentligt og saaledes selv danne en Nemesis over ham. En Pige af en saadan Bonitet kunde ikke bruges i Experimentet, naar det gjelder om især at belyse ham og at have Eenheden af det Comiske og det Tragiske som Lov for Konstruktionen. Jeg valgte derfor en Pige af almindeligere Art. Hans sympathetiske Natur skal belyses fra alle Sider, og derfor maatte jeg have en qvindelig Figur, der kan gjøre ham det Hele saa dialektisk som muligt og blandt Andet ogsaa bringe ham i den Pine, at see hende, hvad han kalder bryde med Ideen, om hun dog ikke gjør Andet, hvis hun gjør det, end at hun sine ira et studio uden at tabe sin qvindelige Elskværdighed faaer sig en ny Kavaleer paa Livets Bal, naar man nemlig ikke kan faa den Ene saa tager man den Anden, ugeneret af Idee-Vidtløftighed og derfor netop elskværdigt. Sligt kunde Enhver sige ham forud, men det hjælper ikke paa ham. Naturligviis har hun som enhver Pige havt en Mulighed af at kunne blive det Store, og der er Øieblikke i deres Forhold, hvor jeg havde ventet, at jeg kunde bøie mig for hende; thi jeg, der er en lagttager og saaledes poetice et elegant er Opsigtsbetjent, jeg finder en stor Glæde i at bukke, og har aldrig misundt Napoleon hans Storhed, men vel de to Kammerherrer, der aabnede Døren for ham, den Lykke, at være den ene, der river Fløiddøren op, bukker dybt og siger: Keiseren. For Forholdets Skyld lod dette sig ikke gjøre, og af Forholdet er det jeg har min dialektiske Tilfredsstillelse. Hvorledes de kom til at begynde deres Skjebne hver for sig, er ikke min Interesse. I samme Øieblik maatte jeg blive væsentligen paavirket af hans Lidenskab, og Ligevægten er borte. Saasnart jeg sætter Lidenskab til og betragter dem hver for sig og hans Skjebne, da maa jeg sige om *ham*, at han er Den, som kommer til at lide mest. Han har begyndt, og har ved at begynde fornærmet hende, da han ikke har fattet en qvindelig Existents specifike Eiendommelighed, han har begyndt, derfor er det fortjent med hans Lidelse. Om *hende* maatte jeg sige, at hun er Den, som Tilværelsen i Experimentet gjør mest Uret mod, at hun ved at have indladt sig med ham altid kommer i en forkeert Belysning, lige fra det Øieblik han ved Bedraget forhindrer hende i at yttre, hvad Sympathi der vel kunde ligge i hende. Hun maa gjøre hvad hun vil, selv om hun valgte at blive ham tro, falder der en comisk Belysning over hende, fordi han existerer i Bedraget. Denne Uret mod hende føler han meget godt og dog handler han i sympathetisk Lidenskab fra sit Standpunkt, og dette er en af Springfjedrene i hans Lidelse, at han fra sit Standpunkt gjør det Yderste og dog det Galeste, fordi de ikke have Standpunkt tilfælleds, han danner ikke Nabovinkel med hende. Hverken fra hans eller fra hendes Standpunkt er det Lige for Lige: qvindelig Elskværdighed, Ynde - og en Aands-Existents i Kraft af det Dialektiske. Hans mest fortvivlede Anstrængelse nytter Intet, udfylder ikke Misforholdet, thi qvindelig Elskværdighed har en Fordring, der netop fordrer Det, han mangler. Her ligger hans Lidelse. Paa den anden Side gjelder det Modsatte, at en Aands-Existents i Kraft af det Dialektiske i Forhold til qvindelig Elskværdighed maa spørge som Matematikeren: hvad beviser saa det. Dette gjør han dog ikke, thi han er

ikke i Aandens Ligevægt men i Lidenskab, og bekymrer sig derfor om det Første, og vælger her sin Lidelse.

Lidelse faaer han nok af, men med Hensyn til Lidelse har det Æsthetiske sine egne Tanker paa Grund af den Udvorteshed, hvori det ligger. Æsthetiken siger ganske rigtigt, at Lidelsen selv har ingen Betydning og ingen Interesse, kun naar den forholder sig til Ideen, beskæftiger den. Dette er en uomtvistelig Sandhed og derfor ganske rigtigt, at Æsthetiken vrager saadanne Lidelser som Tandpine og Podagra. Men idet Æsthetiken nærmere skal forklare sig om, hvad det er at forholde sig til Ideen, maa Det atter blive aabenbart, hvad der blev berørt i § 1, at det kun er et umiddelbart Forhold, der beskæftiger Æsthetiken, med andre Ord, at Lidelsen maa komme udenfra, være synlig, ikke i Individet selv. Det er derfor en Betragtning, som ypperligt udviklet af dygtige Æsthetikere efterhaanden er bleven Fælledsgods endog for den ringeste Bladsmører: at ikke enhver Lidelse beskæftiger æsthetisk, Sygdom f. Ex. ikke.

Dette er aldeles rigtigt, og Resultatet af saadanne Overveielser er: den æsthetiske Helt maa fremragende ved sin quantitative Different i sig selv være i Besiddelse af Betingelserne for at seire, være sund, være i Kraften o. s. v.; nu komme Vanskelighederne udenfra. Jeg erindrer en lille Polemik, der blev ført i Tydskland i den Anledning, hvor den ene Part beraabte sig paa Grækerne og den græske Æsthetik mod et Skuespil, i hvilket man havde benyttet Blindhed som et Slags tragisk Motiv. Den anden Part svarede ved at beraabe sig paa Oedip af Sophokles. Maaskee kunde han bedre have beraabt sig paa Philoktet, der paa en Maade gjør en Undtagelse fra det almindelige æsthetiske Begreb, men dog saaledes, at den ingenlunde kan omstøde det, snarere selv falde.

Dette staaer altsaa fast i Æsthetiken. Naar jeg nu forlader det Æsthetiske, saa tager jeg Udvortesheden bort og gjentager det rigtige Princip: kun den Lidelse har Interesse, der staaer i Forhold til Ideen. Dette bliver i al Evighed sandt; naar et Forhold til Ideen ikke bliver synligt i Lidelsen, saa er den at vrage paa det æsthetiske Gebeet, at fordømme paa det religieuse. Men da nu det Religieuse kun er kvalitativt dialektisk og commensurabelt for Alt og lige commensurabelt, saa kan eo ipso enhver Lidelse faae Interesse, netop fordi enhver kan faae et Forhold til Ideen.

Man har talt meget om, at Poesien forsoner med Livet; snarere maatte man sige, den oprører En mod Livet; thi Poesien er i sin Qvantiteten uretfærdig mod Menneskene, den kan kun bruge de Udvalgte, men dette er en maadelig Forsoning. Jeg vil tage det Tilfælde med Sygdom. Æsthetiken svarer stolt og ganske consequent: det kan ikke bruges, Poesien skal ikke være et Hospital. Det er rigtigt, det skal være saa, og bliver Fuseri at ville behandle Sligt æsthetisk. Naar man nu ikke har det Religieuse, saa er man i Forlegenhed. Æsthetiken culminerer tilsidst i det Princip betræffende Sygdom, som Fr. Schlegel har udtalt: nur die Gesundheit ist liebenswürdig. Saaledes mod Armod maa Poesien (naar den nødes til at svare Menneskene, i hvilken Nøden dog ligger en Feil fra Menneskenes Side, hvad senere berøres) for ikke at vanslægte i Flæben og weinerliche Dramaer decretere: kun Rigdom er elskværdig, eller *conditio sine qua non*, for at jeg kan bruge Figurerne; det skulde da være jeg kunde gjøre en Idyll, men ogsaa her er det ikke Armod.

Det er vel sandt, at Poesien, gjestfri og kjærlig som den er, indbyder Enhver til at fortabe sig i den og saaledes forsones, men den sætter dog Differenten, fordi den kun beskæftiger sig med de begunstigede Lidelser og altsaa fordrer mere af den i Livets upriviligerede Lidelser Forsøgte, mere Kraft for at fortabe sig i Poesien. Og her har allerede Poesien undermineret sig selv, thi man kan dog ikke negte, at Den, der tiltrods for Livets upriviligerede Tryk kan fortabe sig i Poesien, er større end Den, der gjør det Samme men ikke lider saaledes, og dog maa Poesien sige, at den i en Saadan ikke kan finde en Gjenstand for sin Opfattelse, uagtet han er større.

Saasnaart man forlader Poesien, der som en venlig Magt af guddommelig Herkomst langt fra at ville fornærme Nogen, gjør det Bedste, den kan for at forsones, saasnaart jeg overfører det æsthetiske Princip fra Poesiens hegnede Enemærker i Virkeligheden, saa er et saadant Princip, som f. Ex. at Sundhed er alene elskværdig, aldeles et foragteligt Menneskes. Et saadant Menneske er foragteligt, fordi han er uden Sympathi og fordi han i sin Egoisme er feig.

I denne Nød, naar det, man har lært af Poesien, ikke forsoner En med Virkeligheden, viser det Religieuse sig og siger: enhver Lidelse er commensurabel for Ideen, og saasnaart Forholdet til Ideen er der, har den Interesse, ellers er den *fordømmelig*, og det er den Lidendes egen Skyld. Om Lidelsen er, ikke at kunne see sine store Planer realiserede eller at være pukkelrygget, det gjør slet Intet til Sagen, om den er, at være bedragen af en troløs Elsker, eller at være saa ulykkeligt vanskabt, at selv et godt Menneske ikke kan lade være at lee, naar han seer denne, hvilken da Ingen kunde falde paa at ville forelske sig i: det gjør slet Intet til Sagen.

Saaledes har jeg eksperimenterende forstaaet det Religieuse. Men hvilket er det Idee-Forhold, hvorom der kan være Tale? Naturligviis et Guds Forhold. Lidelsen er i Individet selv, han er ingen æsthetisk Helt, og Forholdet er til Gud. Dog maa der holdes igjen, thi ellers bliver det Religieuse saa væligt, at det gaaer lige til den modsatte Yderlighed og siger: »Halte, Krøblinge, Fattige, det er mine Helte, ikke de Privilegerede,« hvilket vilde være ubarmhjertigt af det Religieuse, der dog er Barmhjertigheden selv.

At det forholder sig saaledes med Lidelse fra det religiøse Standpunkt seet, veed jeg deraf, at jeg kan sætte to Mennesker sammen, der sige det Samme. Feuerbach, som hylder Sundheds-Principet, siger, at den religiøse Existent (nærmest den christelige) er en bestandig Lidelseshistorie, han beder En blot at betragte Pascals Levnet; og han har nok. Pascal siger ganske det Samme: Lidelse er en Christens naturlige Tilstand (ligesom Sundhed det sandelige Menneskes) og han blev en Christen og talte af sin christelige Erfaring.

En »Lidelseshistorie« har ogsaa et Forhold til en Læser (kun agte man de dialektiske Vanskeligheder, som bleve udhævede i § 3 og bragte til Bevidsthed i »Experimentets« Form) ligesom den æsthetiske Frembringelse har det. Om Tragediens Forhold til Tilskuere er disse Stamfaderen Aristoteles's Ord: *δὲ εἰλεου και φοβου περιαινουσα την των τοιουτων παθηματων καθαρωιν.* Som jeg i det Foregaaende ved at tage Udvortesheden bort fra det Æsthetiske beholdt Principet i det Religiøse, saaledes kunne disse Ord ogsaa vedligeholdes, men maa forstaaes nærmere. Meningen hos Aristoteles er let nok. Der forudsættes hos Tilskueren Afficeerligheden, og til den hjælper Tragedien ved at vække *φοβος* og *εἰλεος*, men tager da igjen i den saaledes afficerede Tilskuer det Egoistiske bort, saa han fortaber sig i Heltens Lidelse, glemmende sig selv i ham. Uden Frygt og Medlidenhed vil han sidde som en Klods i Theatret, men samler han kun selvisk Frygt i sig, saa sidder han som en uværdig Tilskuer.

Dette er ikke vanskeligt at forstaae, men allerede her er jo antydning, at Frygt og Medlidenhed maa være af en bestemt Beskaffenhed, og at ikke Enhver, der frygter og er medlidende, derfor kan see en Tragoedie. Det reent sandelige Menneske har slet ikke Frygt for Det, som beskæftiger Digteren, altsaa han føler hverken Frygt eller Sympathi. Lad ham see en Mand gaae op ad en spændt Linie til Rosenborg Slot, saa frygter han, og med En, der skal henrettes, har han Medlidenhed. Tragoediens Tilskuer skal altsaa have Øie for Ideen, saa seer han det Poetiske, og hans Frygt og Medlidenhed renses fra alle lave egoistiske Bestanddele.

Men den Religiøse har igjen et andet Begreb om hvad der vækker Frygt, og hans Medlidenhed er derfor paa et andet Sted. Sygdom og Armod beskæftige ikke Æsthetikeren, han har ingen Sympathi med denne Lidelse, han føler intet Fælleddskab dermed, som Börne etsteds siger, »han føler sig sund og har ikke Lyst til at høre derpaa.« Men al Lægedom, Poesiens som Religionens, er kun for de Syge, fordi den kun er gennem Frygt og Medlidenhed. Det Sidste skulde Börne ikke have sagt; thi her er allerede det Æsthetiske bestemmet i Forhold til Virkeligheden, og saa er det Börnerethed eller Forhærdelse ikke at ville vide af det. Naar det Æsthetiske holdes i sin rene Idealitet, har man ikke med Sligt at gjøre, det er rigtigt, og Digteren fornærmer Ingen. Derfor er det en Misviisning af det Religiøse, at vredes paa Poesien, thi Poesien er og bliver elskelig. Med Tilskueren er det en anden Sag, naar han er vidende om, at Sligt er til. Det er naturligviis Dumhed eller feig Forhærdelse, at ville være uvidende om, at Armod og Sygdom er til, fordi man selv er sund; thi viser Digteren det end ikke, saa veed dog Enhver, der har tænkt to sunde Tanker om Tilværelsen, at han næste Øieblik kan være i dette Tilfælde. Det er ikke urigtigt af Tilskueren at ville tabe sig i Poesien, det er en Glæde, som har sin Løn, men Tilskueren maa ikke forvexle Theatret og Virkeligheden, ikke sig selv med en Tilskuer, der slet ikke er Andet end Tilskuer ved en Comedie.

I det Religiøse skal der nu igjen gennem Frygt og Medlidenhed virkes til at rense disse Lidenskaber. Men Frygten er bleven en anden, og altsaa Medlidenheden ogsaa. Digteren vil ikke, at Tilskueren skal frygte, hvad det raae Menneske frygter, og han lærer ham, at frygte Skjebnen og at have Medlidenhed med Den, som lider under den, dog maa Gjenstanden være stor og kvantitativt iøjnefaldende.

Den Religiøse begynder et andet Sted, han vil lære Tilhøreren ikke at frygte Skjebnen, ikke at sinke sig selv ved Medlidenhed med Den, der falder for Skjebnen. Alt Sligt har faaet en mindre Betydning for ham, hvorfor han ogsaa, hvad Æsthetikeren ikke gjør, seer alle Mennesker lige udsatte for Skjebnens Slag: store og smaa. Men nu siger han: »det, Du skal frygte er Skylden, og Din Medlidenhed maa være med Den, der saaledes falder, thi først her er Faren. Dog maa Din Medlidenhed ikke fare vild, saa Du over noget andet Menneske glemmer Dig selv.« Han vil lære den Hørende at sørge, som Kirkesangeren den ringe Tjener siger efter Befaling, en ydmygt-stolt høiærværdig Ypperstepræst i indre Bevægethed: »at vi skulle sørge over vore Synder,« hvad Kirkesangeren naturligviis ikke tør sige til de velærværdige Foresatte: Docenterne paa Prædikestolen. Frygten og Medlidenheden skal vækkes ved Fremstillingen, disse Lidenskaber skulle ogsaa renses fra Egoismen, men ikke ved at fortabe sig i Beskuelse, men ved i sig selv at finde et Guds Forhold. »Det er nemlig Egoisme,« siger Digteren, »om Du ikke kan glemme Skjebnens Slag, som det rammede Dig, naar Du seer den tragiske Helt; det er Egoisme, naar Du ved at see Helten bliver en Skrædder, der gaaer angest hjem« - »men at dvæle ved sin egen Skyld,« siger den Religiøse; »at frygte for den egne Skyld er ikke Egoisme, thi netop derved er man i et Guds Forhold!« For den Religiøse er Frygten og Medlidenheden en anden og renses ikke ved at man vender sig ud ad, men ind efter. Den æsthetiske Helbredelse bestaaer i, at Individet ved at stirre sig ind i den æsthetiske Svimlen forsvinder for sig selv, som et Atom, som et Støvgran, der gaaer med i Kjøbet, med i hvad der er alle Menneskers, Menneskehedens fælles Lod, forsvinder som en uendelig lille Brøks-Medlyden i Tilværelsens sphæriske Harmoni. Den religiøse Helbredelse bestaaer omvendt i, at forvandle Verden og Aarhundreder og Generationer og Millioner Samtidige til et Forsvindende, Jubel og Acclamation og æsthetisk Helteære til en forstyrrende Adspredelse, det at være færdig til et gøglende Sandsebedrag, saa det Eneste, der bliver tilbage, er Individet selv, dette enkelte Individ sat i sit Guds Forhold under Bestemmelsen: skyldig - ikke skyldig.

Saaledes den Religieuse efter hvad jeg eksperimenterende har forvissat mig om; jeg seer det ikke saaledes, thi jeg seer i Forholdet mellem det Æsthetiske og det Religieuse atter Eenheden af det Comiske og det Tragiske, som de danne, naar man sætter dem sammen. Saaledes seer jeg ogsaa i Armod det Tragiske i, at en udødelig Aand lider, det Comiske i at det dreier sig om 2 Mk. Videre gaar jeg ikke end til Eenheden af det Comiske og det Tragiske i Aands Ligevægt. Jeg har en Formodning om, at jeg, hvis jeg gik videre og begyndte paa det Religieuse, ikke skulde komme i den Vanskelighed, at det blev tvivlsomt, om jeg var skyldig, derfor holder jeg mig udenfor. Jeg er ingen Forarget, langtfra, men jeg er heller ikke religieus. Det Religieuse beskæftiger mig som Phænomen og som det Phænomen, der beskæftiger mig mest. Det er derfor ikke for Menneskenes Skyld men for min egen, at det gjør mig ondt, at Religieusiteten forsvinder og fordi jeg ønsker Stof til lagttagelse. Dette tager jeg ikke i Betænkning at sige, og jeg har ogsaa god Tid dertil; thi en lagttager har Tid nok. Anderledes med en Religieus. Naar han taler er det kun Monolog; alene beskæftiget med sig selv, taler han høit, det kaldes at prædike; er der Nogen, som hører, saa veed han Intet om sit Forhold til dem, uden dette, at de Intet skylde ham, thi, det han skal udrette, er at frelse sig selv. En saadan høiærværdig Monolog, der vidner christeligt, naar den i sin Bevægethed bevæger den Talende, den Vidnende, fordi han taler om sig selv, kaldes en Prædiken. Verdenshistoriske Oversigter, systematiske Resultater, Gestikulationer og Svedens Aftørrelse, Stemme-Styrke og Nævekræfter, samt sammes reflecterede Anvendelse for at *udrette* Noget ere æsthetiske Reminiscentser, der ikke engang vide aristotelisk rigtigt at accentuere Frygt og Medlidenhed. Thi verdenshistoriske Oversigter vække ikke Frygt saa lidet som systematiske Resultater, og Stemmestyrke ryster ikke Sjelen, men i det Høieste Trommehinden, og Svedens Aftørrelse vækker kun sandselig Medlidenhed med den Svedende. En religieus Taler, der ikke bevæget i sig selv taler om sig selv, men ellers om Alt, han tænke paa Geert Westphaler. Geert kunde netop tale om Alt, vidste Meget og var meget perfektibel, saa han maaskee havde bragt det til at vide Alt, et Eneste fik han ikke at vide, at han selv var en Schwatzer. Dog er Geert angerløs, thi han udgav sig ikke for religieus Taler.

Den religieus Taler, der gennem Frygt og Medlidenhed renser disse Lidenskaber, gjør ikke det Forbausende, at han i Talens Løb river Skyerne til Side forat vise Himlen aaben, Dommens-Dag for Haanden, Helvede i Baggrunden, sig selv og de Udvalgte triumpherende; han gjør det Simplere, Eenfoldigere, det fattige Kunststykke, der skal være saa saare let: han lader Himlen være lukket, mener i Frygt og Bæven ikke sig selv færdig, bøier sit Hoved, medens Talens Dom er over Tanke og Sinde. Han gjør ikke det Forbausende, der kunde give hans næste Fremtræden Fordring paa at hilses med Acclamation, han tordner ikke, at dog Menigheden maa holdes vaagen og frelses ved *hans* Tale; han gjør det Simplere, det Eenfoldigere, det fattige Kunststykke, som da skal være saa saare let, han lader Gud beholde Tordenen og Magten og Æren, taler saaledes, at om end Alt slog fejl, er han dog sikker paa, at der var een Tilhører, som bevægedes i Alvor: Taleren selv; at om Alt slog fejl, var der dog een Tilhører, som styrket gik hjem: Taleren selv; at om Alt slog fejl og Alle bleve borte, var der dog Een, som fra Livets vanskelige Forviklinger længtes efter Talens opbyggelige Øieblik: Taleren selv. Han er ikke rundhaandet i at udgive af Mundens og Kundskabens Overflødighed, men nærig paa Opbyggelsens Indtægt; nøieregnende passer han paa, at Formaningen binder ham selv, inden den gaar til nogen Anden, at Trøsten og Sandheden ikke viger fra ham selv – for desto ødslere at kunne meddeles. Om Du derfor, siger den Religieuse, saae ham afsides paa et eensomt Sted, forladt af Alle og sikker paa, at han ikke udrettede Noget ved at tale, om Du saae ham der, Du vilde see ham lige saa bevæget som nogensinde, om Du hørte hans Tale, Du vilde finde den mægtig som altid, uden Svig, uden Beregning, uden travl Udretten, Du vilde fatte, at der var Een, den maatte opbygge: Taleren selv. Han vil ikke blive kjed af at tale; thi Prokuratorer og Talere, der have verdslige Øiemeed, eller verdslig Vigtighed i Forhold til evige Øiemeed, de blive trætte, naar det ikke kan tælles paa Fingrene, hvad de udrette, naar den listige Tilværelse ikke skuffer dem med Sandsebedrag, som udrettede de Noget, men den religieus Taler har og altid sit Hovedøiemeed: Taleren selv.

Saaledes vil, efter hvad jeg eksperimenterende har forvissat mig om, det Religieuse gennem Frygt og Medlidenhed virke til disse Lidenskabers Forædling. Enhver anden Virkemaade bringer Forvirring ved at bringe halv-æsthetiske Kategorier frem: ved at gjøre Taleren æsthetisk vigtig og hjælpe Tilhøreren til at svimle hen i en æsthetisk Fortabelse i noget Almindeligt.

Tillæg

De selvgjorte Lidelser – Selvplageri

Æsthetisk seet er enhver Heautontimorumenos comisk. I den Henseende afføde de forskjellige Tidsaldere forskjellige Typer. Vor Tid er ikke den daarligste, thi det er ligesom om hele Generationen plagede sig selv med den fixe Idee, at den var kaldet til det Overordentlige, at der hvert Øieblik ved en Deputation fra Gudernes Raad maatte komme Bud efter den, for at den kunde tage Plads i Raadsforsamlingen, thi saa

meget er vist, fortrolig med hele Menneskehedens Fremtid som Opgave, er den hvert Øieblik som skulde den lig Hermann v. Bremenfeldt afsted for at hvidske Gud i Øret, hvad der var det Rigtigste. Og hvor beklageligt var det ikke ogsaa, at Hermann v. Bremenfeldt ikke fik talt med Churfyrsten af Sachsen! Derhos har den som Alle, der lide af fixe Ideer, en stor Tilbøielighed til overalt at see Spioneri, Forfølgelse, og ligesom gigtsvage Folk allevegne mærke Træk, saa mærker den overalt Tryk, Misbrug af Magten, og veed paa en tilfredsstillende Maade at forklare Almeenaandens svage Livs Ytringer ikke deraf, at dens Styrke blot er symptomatisk og i Indbildningen, men deraf, at den kues af Regjeringerne, omtrent som naar den Stundesløse forklarer, at han Intet faaer bestilt om Dagen ikke deraf, at han er stundesløs, men af de mange Forretninger, der styrte ind paa ham. Dog nok herom.

Netop fordi det er æsthetisk rigtigt, at alt Selvplageri er comisk, saa gjør man psykologisk vel i under Virkelighedens Forhold at bruge den comiske Sonde, inden man behandler Selvplageri paa en anden Maade. Man faaer naturligviis ikke Patienten strax til at lee ad sin egen fixe Idee, men ved Analogier rykker man ham nærmere og nærmere. Leer han let og bevægeligt af Analogier, saa er det muligt, at man ved et coup de main kan overrumple ham. Dog dette kan kun nærmere udføres i Praxis, men i Praxis er netop intet latterligere end at see religieuse Kategorier anvendte i dyb og dum Alvor, hvor man skulde bruge æsthetiske Kategorier i Lune og Spøg. – Experimentets quidam har uden at vide af det baaret sig meget rigtigt ad. Med en uhyre Lidenskab fatter han den Plan, at gjøre hele hans Kjærligheds-Forhold til en Narrestreg i Pigens Øine. Det, jeg maa lee ad fra mit Standpunkt, er hans uhyre Lidenskab; ellers har han Ret. Der er ikke altid Livsfare, fordi et Menneske skriger Gevalt. Havde Experimentets quædam været tragisk lidende, havde hun forhindret ham i at faae Leilighed til at bruge Bedraget. Hun havde samlet sig i sig selv og holdt sig tilbage. Disse ere altid de farlige Phænomener. Istedend derfor er hun kommen lige til den modsatte Yderlighed, at tage Munden saa fuld som det er muligt, at plage sig selv med at ville være en ulykkelig Elskerinde efter den største Maalestok. Men netop dette tyder paa, at en comisk Behandling er correct; thi en ulykkelig Elskerinde efter den største Maalestok hun tier. Havde hun været holdt i religieuse Kategorier, havde hun heller ikke handlet saaledes; hun havde da frygtet for sig selv og derfor mest frygtet det Ansvar, hun kunde paadrage sig ved at gjøre ham Sagen saa vanskelig som mulig, ikke engang ved sin Personlighed, men ved et erotisk Falsum, der lægger Beslag paa det Ethiske og Pligtforholdet. – Havde Experimentets quidam i Aandens Ligevægt forstaaet, hvad han gjorde, saa havde han været et ganske andet Menneske. Men hans bekymrede Lidenskab gjør ham tragisk i Brugen af Bedraget, og jeg seer Eenheden af det Comiske og det Tragiske, netop fordi han gjør det Rigtige, men ikke af den Grund, som han troer: at han skulde i sin sympathetiske Begeistring have Kraft til at frarive hende en virkelig Forelskelse. Nei det Comiske er netop, at Grunden, hvorfor hans tragiske Dumdristighed seirer, er, at hendes Forelskelse ikke stikker mange Favne.

Hvorfor det Æsthetiske ganske consequent behandler alt Selvplageri comisk, er let at indsee, netop fordi det er consequent. Æsthetiken holder Helten i ubedærvet Tilstand paa Grund af det umiddelbare Forhold mellem Kraft og Lidelse (indeni – udenfra). Den betragter derfor enhver Retning ind efter som en Deserteren, og da den ikke kan lade Deserteuren skyde, saa gjør den ham latterlig.

Jeg forlader nu det Æsthetiske og gaaer over til det Religieuse. Experimenterende sætter jeg blot Kategorierne i Bevægelse, for ganske ugeneret at see, hvad disse fordre, uden at bekymre mig om, hvorvidt Nogen har gjort det eller kan det, om Peer lod det være, fordi han var for svag, Povel, fordi han var for klog, Mads fordi han saae de Andre lode det være og at han altsaa uden Risiko kunde lade det være og vorde elsket og agtet, da han ikke vilde være bedre end Andre: kort uden at ændse den Livs-Assurance-Viisdom, hvis Resultat er: naar det ene Faar gaaer til Vands, gjør det andet det ogsaa, hvad det ene Fæ gjør, gjør det andet ogsaa.

Det Religieuse ligger ikke i et umiddelbart Forhold mellem Kraft og Lidelse men i det Indvortes, naar dette forholder sig til sig selv. At »Selv« her bliver accentueret, er altid tilstrækkeligt til at vise, at Selvplageriet bliver at betragte anderledes, men ikke tilstrækkeligt, siger den Religieuse, for at retfærdiggjøre, at Individet, som have hele deres Existents i det Æsthetiske, fuske Noget sammen, og at religieuse Talere trods alle Talemaader og hellige Ord ikke have rene Kategorier.

Forsaavidt Selvplageriet æsthetisk seet er comisk, er det religieust seet fordømmeligt. En religieus Helbredelse naaes ikke ved Latteren, men ved Angeren: at Selvplageriet er en Synd som andre Synder.

Men medens det Æsthetiske netop, fordi det ikke har med det Indvortes at gjøre, ganske almindeligt affærdiger Selvplageriet som comisk, kan det Religieuse ikke gjøre ligesaa. Det religieuse Individets Frygt er jo netop Frygt for sig selv; den religieuse Helbredelse bestaaer først og fornemlig i at vække denne Frygt, og man seer deraf let, at her bliver Sagen vanskeligere. Men hvorledes kommer Individet til at frygte sig selv, uden at det ved sig selv opdager den Fare, hvori det er. En fiffig Religieusitet bærer sig rigtig nok anderledes ad. Den siger: »man skal ikke selv kalde Farerne frem, vor Herre kan nok sende dem, naar det behøves.« Det lader sig godt sige, men det gaaer ikke an at sige amen og ende dermed, thi Talen er tvetydig. Uagtet det religieuse Udtryk: vor Herre, istedenfor hvilket Een maaskee for at tale endnu religieuse (som laae det Religieuse i visse Ord og Vendinger) vilde sige: vor Frelser, ere Kategorierne dog halv æsthetiske. Skjøndt Talen er religieus, er Individet kun seet i et udvortes Forhold til Gud, ikke i et indvortes Forhold til sig selv. Talen er omtrent denne: vor Herre kan vel bringe Fare og Elendighed til Dit Huus, han kan jo tage Din

Formue, Din Elskede, Dine Børn, og han vil nok gjøre det, naar det er Dig tjenligt – ergo da han ikke har gjort det, saa er der ingen Fare. Dette er Æsthetik med uægte religiøs Forgyldning. Religiøst seet er det den høieste Fare, at man ikke opdager, at man ikke altid opdager, at man er i Fare, om man saa forøvrigt havde Penge og den smukkeste Pige og elskelige Børn og var Konge i Landet eller en Stille i Folket, fri for alle Sorger.

Som sagt, det lader sig godt sige, men man maa ikke sige Amen og ende dermed, thi saa bedrager man. Dette viser sig igjen, naar man betragter Talen nærmere. Altsaa der er en Mand, ret en Lykkens Pamphilius (dette Ord passer fortræffeligt i en saadan religiøs Tale) om hvem der heges og pleies, og uden at kjende Faren, opbygges han ved den Betragtning, at vor Herre nok .... hvis .... Hvilken lykkelig Æsthetiker, der til al Æsthetikens Heiterkeit faaer et religiøst Sikkerhedsbrev! Ethvert Menneske har dog for det Første Noget, man kalder Phantasi; altsaa vor Lykkelige hører tale om, at der er Lidelser og Elendighed i Verden. Nu, han er villig til at give og roses derfor. Men Phantasien nøies ikke dermed. Den maler ham Lidelsen forfærdeligt ud, og i det Øieblik, den er allerforfærdeligst, slaaer Tanken til, og en Stemme siger: Det kunde jo ogsaa hænde Dig. Hvis der er ridderligt Blod i ham, siger han: hvorfor skulde jeg være fritagen fremfor Andre. (Dette har Tieck behandlet etsteds i en Novelle, hvor en riig Yngling fortvivler over sin Riigdom, ikke af Spleen men af Sympathi med Menneskene). Herom talte Talen slet ikke, og dog ligger her Grændseskjellet mellem den æsthetiske Forhærdelse, der ikke vil vide af, at det er til, og den religiøse Opløftelse gennem Lidelse. At der var en saadan Skillevei, at man ikke kjøber sig fri ved at betale Fattigskat og give Lidt til, taltes der ikke om: vor Pamphilius skulde være glad, indtil vor Herre, naar det fandtes fornødent, sendte Fare. Hvad gjør Taleren her? Han bedrager. I stedet for at faae ham ud i Faren, hjælper han ham til i religiøs Indbildning at skulke sig fra Livet. Ethvert Forsøg paa at tilstoppe Receptiviteten for, at man er i Fare, er æsthetisk Misviisning hen, ikke til Poesien, men til det Æsthetiske, som det er i Forhold til Virkeligheden: Forhærdelse.

Dersom den Talende er mere religiøs Taler, saa bevæger han sig med Lethed i denne Vanskelighed og hjælper den Hørende ud i den. Han taler med Religiøsitetens Spøg om Skjebne og Omvexlinger: vor lykkelige Pamphilius bliver lidt bange, og Taleren har ikke bedraget ham. Nu opbygges han ved Troens Tryghed, og den religiøst begejstrede Taler tilraaber sig selv og ham: en Religiøs er altid glad. Dette er det stolteste Ord, der er sagt i Verden, dersom nemlig det er saa, at Ingen, Ingen paa Jorden eller i Himlen veed saaledes, hvad Fare er og hvad det er at være i Fare, som den Religiøse, der veed, at han altid er i Fare. Den, som derfor paa eengang med Sandhed siger: han er altid i Fare og altid glad, han siger paa eengang det forsagteste og det høimodigste Ord, der er talet. Og jeg, som kun er en lagttager, poetice et eleganter en Opsigtsbetjent, jeg vil allerede prise mig lykkelig ved at turde bøie mig for en Saadan, men at jeg skal tale i mine Kategorier om mig selv: have Guderne end negtet mig det Store, det, som er uendeligt høiere end hvad jeg formaaer, saa have de skænket mig en ikke almindelig Snildhed, til at agte paa Menneskene, saa jeg hverken tager Hatten af førend jeg seer Manden, eller tager den af for den Urette.

Der er mangen Mand, der har været immer lustig og dog staaer han saa lavt, at endogsaa Æsthetiken tager ham comisk. Det gjælder altsaa om, at man ikke er bleven glad paa urette Sted; og hvor er det rette Sted? Det er: i Faren. Paa 70,000 Favne Vands Dyb mange mange Mile fra al menneskelig Hjælp at være glad: ja det er stort! At svømme paa Lavden i Selskab med Vadere er ikke det Religiøse.

Det sees nu let, hvad der religiøst maa forstaaes ved Selvplageri. Det gjælder *ved sig selv* at opdage hele Farens Mulighed, og *ved sig selv* hvert Øieblik at opdage dens Virkelighed, (dette vilde Æsthetikeren kalde Selvplageri, og det æsthetiske Foredrag med uægte religiøs Forgyldning vilde forhindre En deri) men det gjælder da i samme Øieblik at være glad. Hvor ligger altsaa Selvplageriet? Det ligger paa Halvveien. Det ligger ikke i det Første, thi saa taler jeg æsthetisk, men det ligger i, at man ikke kan trænge igjennem til Glæden. Og dette er ikke comisk, siger den Religiøse, det er ei heller til at vække æsthetiske Taarer, thi det er fordømmeligt, og man *skal* igjennem; Enhver, der ikke kommer igjennem, har selv forskyldt det, thi her er ikke haardhjertede Fædre som for de ulykkelige Elskere i Tragoedien, her er ikke Fjendens Overmagt, for hvilken Helten segner i Sørgespillet, her er ikke Forræderi af Den, hvem man troede bedst, saa den Udmærkede fanges i Snaren, her er kun een, som kan være Forræder: een Selv, og næst ham, men uendeligt langt derfra den Taler, som vil veilede En til at lade det være, istedenfor at det Eneste, han kan gjøre, er at hjælpe En ud paa Dybet, hvor der er 70,000 Favne. Og naar dette er skeet, og han nu indseer, at han ikke kan mere, ikke hjælpe Den mere, han elskede høiere end sit Liv (som man kan det i Skuespillets Fabel) men kun i denne Bekymring opdage, at han selv har faaet 140,000 Favne under sig, da kan han dog Eet endnu, han kan raabe til den Elskede: »dersom Du nu ikke bliver glad, saa viid, saa viid, at det er Din egen Skyld.«

Om det end er Manges Mening, hvis de bleve opmærksomme paa, hvad her er fremsat, at en saadan Taler maatte ansees for en Landeplage, og at det var det Taabeligste af Alt at betale ham, fordi han gjorde En ulykkelig, saa er dette ikke min Mening. Glad vilde jeg betale ham, og uforstyrret, hvis jeg kunde blive en Saadan, tage Penge derfor, men ikke mene at lønne ham og ikke mene at lønnes, fordi Penge ere incommensurable for en saadan Underviisning og ikke engang saa meget værd, at man polemisk, som Socrates gjorde det, skal lægge Accenten paa dem ved ikke at ville modtage dem.

Dette angaaende Selvplageri. Det er yderst simpelt, Enhver veed det, og netop deri seer jeg igjen Eenheden af det Comiske og det Tragiske, naar jeg betænker: at *Enhver* veed, hvad et Menneske er, og lagttageren: hvad *Enhver* er.¹ Det er nemlig ikke æsthetisk-comisk, fordi der er mere end et umiddelbart Forhold (thi det Comiske ligger i Misforholdet mellem en indbildt Mulighed og Virkeligheden). Diedrik Menschenschrek er comisk, fordi hans Courage er en indbildt Mulighed, og derfor opløses hans Virkelighed i Tomhed. Men hiin Mulighed for ethvert Menneske er ingen indbildt Mulighed, men en real Mulighed, han kan, saa siger den Religieuse, blive det Høieste, fordi han er lagt an efter det Høieste. Det er tragisk, at han ikke er det, men comisk, at han jo alligevel er det, thi hiin af Gud selv anlagte Mulighed kan han ikke udslette. Enhver veed saaledes, at et Menneske er udødeligt, lagttageren veed, hvad *Enhver* er, og dog er og bliver *Enhver* jo udødelig. Hans Udødelighed var altsaa ingen indbildt Mulighed som D. Menschenschreks Courage; og paa den anden Side den, der i alle Livets Forfærdelser og trods Tidens og Vanens List holder Troen paa Udødeligheden nærværende hos sig, han bliver ikke mere udødelig end enhver Anden.

1. Uagtet jeg ellers ikke ønsker Recensenters Yttringer, kunde jeg her næsten ønske den, hvis den langt fra at smigre mig gik ud paa at sige den djærve Sandhed: »at hvad jeg siger veed *Enhver*, ethvert Barn og den Dannede uendeligt mere.« Naar nemlig blot det staaer fast, at *Enhver* veed det, saa er mit Standpunkt i Orden, og jeg skal nok komme ud af det med Eenheden af det Comiske og det Tragiske. Var der Nogen, som ikke vidste det, maatte jeg rives ud af min Ligevægt ved Tanken om, at jeg muligen kunde lære ham de fornødne Forkundskaber. Det er netop dette, hvad de Dannede sige i vor Tid, der beskæftiger mig saa meget: at *Enhver* veed hvad det Høieste er. Det var ikke Tilfældet i Hedenskabet, ikke i Jødedommen, ikke i 17 Aarhundreder af Christendommen. Held! det 19de Aarhundrede. *Enhver* veed det. Hvilket Fremskridt siden hine Tider, da kun Faa vidste det. Skulde Ligevægten muligen fordre, at man antog, at der til Gjengjeld var slet Ingen, der gjorde det? (tilbage)

Experimentets quidam er Noget af en Selvplager. Hans første Bevægelse er god og correct, men han bliver liggende i Udfaldet, han faaer sig ikke hurtigt nok tilbage i Glæden, for da atter at gjentage denne Bevægelse. Dog er det Moment, jeg har opfattet ham i, jo ogsaa hans Krise, det er muligt, at det vil gaae lettere for ham, dersom han er fornuftig nok til at ansee et heelt Liv for passende til et saadant Cursus, findende sig i at blive en Nøler blandt dem, der hurtigt ere færdige, en Sinke blandt dem, der gaae uendeligt videre. – At Pigen er ham behjælpelig for at faae ham ud paa Dybet, derom er ingen Tvivl, og fra mit Standpunkt seer jeg sige, at hans hele Forhold til hende er et lykkeligt Forhold; thi den Mand er altid lykkelig i Elskov, der faaer en Pige, som netop er beregnet paa at udvikle ham. Saaledes var Socrates lykkelig gift med Xantippe; han vilde i hele Grækenland ikke have fundet Magen; thi Ironiens gamle Stormester behøvede en Saadan for at udvikle sig. Har Xantippe derfor ofte maattet høre ondt i Verden, saa troer jeg, at hun tvertimod har den Triumph, at Ironiens Overhoved, der rager et Hoved over Menneskenes Mængde, intet Menneske skyldte saa meget som han skyldte Xantippes Huusholdning, hvor Socrates ironisk disputerede pro summis in ironia honoribus og derunder disputerede sig den ironiske Dygtighed og Ligevægt til, med hvilken han overvandt Verden. – Saaledes passer Pigen netop for ham, som det bør sig i Experimentet. Hun er elskelig nok til at bevæge ham, men ogsaa svag nok til at misbruge sin Magt mod ham. Det er det Første, der binder ham, det Sidste, som hjælper ham ud paa Dybet, men ogsaa frelser ham. Havde Pigen været mere aandelig bestemt og mindre qvindelig elskværdig, havde hun været meget høimodig, havde hun som han sad der midt i Bedraget sagt til ham: Kjære, Du bedrøver mig med din Sviig; jeg forstaaer Dig ikke, og veed ikke, om Du er letsindig nok til at ville forlade mig, fordi Du vil ud i Verden, eller Du skjuler Noget for mig og er maaskee bedre, end Du synes, men dette være som det være vil, jeg indseer, Du maa have Din Frihed; jeg frygter for mig selv, om jeg ikke gav Dig den, og jeg elsker Dig dog for høit til at negte Dig den. Saa tag den, uden nogen Bebreidelse, uden Vrede imellem os, uden Tak fra Din Side, men med den Bevidsthed paa min Side, at jeg har gjort det Bedste, jeg kunde: var dette skeet, saa var han knuset; han var sjunken i Jorden af Skamfuldhed, thi med hans Lidenskab kan han ypperligen taale alt Ondt, naar han veed sig bedre, men han kunde ikke glemme, at han blev Skyldner til en saadan Høimodighed, hvis Storhed han netop med dæmonisk Skarpsynethed vilde opdage. Det havde været Uret mod ham, thi han fra sit Standpunkt meente det ogsaa godt. I Experimentet bliver han ikke ydmyget af et Menneske, men for Gud.

Den, som ellers har Lyst og Sands til eksperimenterende at regne med Kategorier, uden at behøve Optog, Egne, mange Personer, »og saa Kørerne«, vil see, hvor mange nye Constructioner, der fra dette Punkt lod sig gjøre, ved at forandre ham eller hende lidt og see hvad deraf vilde følge for ham og for hende, hvorledes han maatte have været forat knuse hende (om han f. Ex. grusomt havde gjort hende ansvarlig for hans Liv og maaskee forfærdet hende, saa hun aldrig forvandt det), hvilket han slet ikke kan, eller hvorledes begge maatte være beskafne for begge at knuses, (om han f. Ex. ikke havde havt religieuse Forudsætninger og

maaskee fortvivlet i sin Stolthed endt med at celebrere deres Forening med et Selvmord), istedenfor nu at begge ere hjælpne. Romanlæsere gjøre naturligviis andre og større Fordringer, og troe, at naar Alt dreier sig om To maa det være kjedsommeligt, hvilket det ogsaa er, dersom det ikke tillige dreier sig om Kategorierne. Naar saa er, kan een allerede være underholdende, og 6 Billioner 477,378,785 Mennesker kunne dog ikke dreie sig om mere. En Romanlæser er naturligviis kun paafærde, naar der er Noget paafærde, som man siger ved at see et Opløb. Men sæt nu, Opløbet dreiede sig om Intet, saa var der jo dog ikke Noget paafærde.